

Inge Perko-Šeparović

Pojava tehnokratizma odnosno tehnokracije smatra se jednim od najznačajnijih utjecaja suvremene tehnologije na socijalnu strukturu i odnose moći u društvu.

Izraz tehnokracija prvi je upotrijebio pronalazač i inženjer William Henry Smith iz Berkeley i to u časopisu »*Industrial Management*« od veljače, ožujka i svibnja 1919. Ti članci bili su prešampavani kao pamflet i, zajedno s nekim drugim člancima, objavljeni u »*Berkeley Gazette*«, u većoj nakladi. Izraz je preuzeo Howard Scott, direktor istraživanja za Industrial Workers of the World. Izraz je populariziran 1933—1934. godine, kad je nakratko bljesnuo kao pokret i panaceja za depresiju. Preko Scotta, izraz tehnokratizam vezan je i uz ime Thorsteina Veblena s kojim je surađivao na obrazovnom pothvatu u New School for Social Research u New Yorku. Upravo u trenutku kad je izraz tehnokracija stekao popularnost u cijeloj Americi, Smith ga je odbacio. On je isticao da je Scott upotrijebio riječ nastalu spajanjem riječi tehnologija i autokrat, tj. u značenju vladavine tehničara koji ne odgovaraju nikome, dok izvorno izraz razumijeva vladavinu naroda, koja postaje efikasna putem agencija njihovih slugu — znanstvenika i tehničara.¹

Sociolog Veblen je u nizu svojih radova američki kapitalistički sistem izložio oštroj kritici. Jedno od glavnih pitanja za nj je bilo efikasno korištenje industrijskih resursa, radne snage i postrojenja kojima zemlja raspolaže. Investicijske i financijske korporacije poduzele su takav zaokret i dosegle takav rast da je između njih »odsutni vlasnik«, bio on veliki ili malen, podvrgnut sistemu kontrole u pogledu načina i sredstava proizvodnje i distribucije, on se kontrolira, u globalu i u detalju, s obzirom na to što će se raditi i što se neće raditi. Poslovni interes »odsutnog vlasnika« (pod tim izrazom razumijevaju se oni koji raspolažu industrijski upotrebljivim artiklima kojima se ne koriste u svakodnevnoj proizvodnoj

¹ Prema: D. Bell, »*Notes on the Post-industrial society*«, u: N. Cross, D. Elliott —

R. Roy, *Man-Made Future*, Hutchinson and Co., London, 1974, str. 104.

djelatnosti) ne poklapa se više u bilo kojoj prihvatljivoj mjeri s materijalnim interesima podložnog stanovništva, čiji je život vezan za rad u industrijskom sistemu. Njihovu materijalnom interesu može najviše pridonijeti maksimalna proizvodnja, uz najnižu cijenu, dok se interes vlasnika industrije može najbolje ostvariti ako je opseg proizvodnje umjeren, uz višu cijenu.²

Veblen je smatrao da je teško dati pouzdana predviđanja o budućnosti industrijskog sistema i o konačnom ishodu neprestanog napretka tehnologije, kao i poleta, opsega i oblikovanja industrijskog sistema, što pristječe iz napretka tehnologije. Što se tiče njegova vremena, Veblen je smatrao da je industrijski sistem suviše produktivan, i da se produktivnost povećava ubrzanim tempom (time je mislio na porast koeficijenta produktivnosti — produktivne kapacitete po jedinici iskorištenih faktora). Tendencija pretjerane produktivnosti nastavit će se jer se tehničari neprestano brinu da otkriju nove putove i načine povećanja produktivnosti. Veblen upotrebljava izraz »pretjerana produktivnost« u tehničkom smislu, tj. pretjerana s obzirom na redovne potrebe biznisa u redovno vrijeme. »To znači, ako bi raspoloživa sredstva u obliku materijala i postrojenja te radna snaga bili iskorišteni pod upravom kompetentnih tehničara, koji imaju na umu maksimalnu produktivnost, industrijski bi output uvelike nadmašio ono što tržište može podnijeti, polazeći od pretpostavki biznisa. Output ne bi prelazio potrebe potrošnji podložnog stanovništva, već bi bio prevelik samo s obzirom na maksimalnu čistu dobit, gledanu sa stajališta interesa biznisa. 'Pretjerana' se tiče potreba biznisa, ali ne i života.«³

Absentee Ownership posljednje je veliko djelo u kojem je Veblen rezimirao sve što je dotada rekao o američkom društvu, a posebno je naglasio suprotnost interesa biznisa (kapitala) i rada (podložnog stanovništva, radno angažiranog u industrijskom sistemu). Taj sukob mogao bi se prevladati kad bi upravljanje privredom preuzeli kompetentni tehničari, rukovođeni samo jednim racionalnim kriterijem: maksimalnim povećanjem produktivnosti u općem interesu, tj. u interesu cjelokupnog stanovništva.

Zastupajući tezu prema kojoj neprestani i sve brži napredak tehnologije stvara novi poredak, ne naglo, već postupno (misli na supremaciju financijskog kapitala), zasluge za tehnološki napredak pripisuje isključivo tehničarima, koji su rukovođeni objektivnim, racionalnim kriterijima. Kad bi se njima prepustilo i upravljanje industrijom, nestalo bi svih problema, jer bi se upravljalo prema objektivnim kriterijima u interesu svih. Iako nije upotrijebio izraz tehnokracija, taj njegov tehnokratski kredo, i raniji rad *The Engineers and the Price System* u kojem je izgradio »socijalističko-utopijski projekt tehnokratije u novom društvu«,⁴ a koji mnogi smatraju

2

T. Veblen, *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times — The Case in America*. New York, B. W. Hubsch, 1923, str. 10.

3

ibid., str. 230—231.

4

V. Milanović, *Predgovor* knjizi T. Veblena *Teorija dokolčarske klase*, Kultura, Beograd, 1966, str. 62.

tehnokratskim manifestom,⁵ snažno su utjecali na H. Scotta i tehnokratski pokret kojim je rukovodio.

Prema tom projektu, u novom društvu novu bi upravu činili sovjeti tehničara. Oni bi odlučivali o lokaciji industrije, korištenju prirodnih izvora i radne snage, te o primjeni nauke u tehnologiji. O svojoj djelatnosti morali bi informirati javnost. Uz sovjete tehničara postojao bi i centralni direktorat, u obliku tripartitnog izvršnog savjeta, sastavljenog od inženjera resursa, transportnog sistema i raspodjele dobara. Taj bi organ trebao biti sastavljen od ljudi izuzetne inteligencije i natprosječne savjetodavne moći.⁶

Budući da je Veblen smatrao da su pouzdana predviđanja budućnosti industrijskih sistema gotovo nemoguća, njegov tehnokratski projekt treba shvatiti prije svega kao preskriptivni model maksimalne racionalnosti. Empirijska osnova takvog preskriptivnog modela jest činjenica da su tehnički eksperti do tada imali najznačajniju ulogu u tehnološkom napretku i da se može realno očekivati tendencija porasta njihove uloge. Iz toga logično slijedi da će porasti i njihova uloga u upravljanju industrijskim sistemom. Iz te tendencije, međutim, ne slijedi da bi tehnički eksperti jedini trebali upravljati industrijskim sistemom, a još manje slijedi garancija da će takvo upravljanje biti najracionalnije s obzirom na opći interes, dok je skiciranje tehnokratskih struktura budućnosti, bez obzira na to što se preuzimaju nazivi institucija nastali u socijalističkoj revoluciji, ostalo na planu čiste utopije.

Suprotno Veblenu koji nije predvidio budućnost industrijskih sistema, Burnham je u svom modelu htio ukazati na pravac razvoja industrijskog društva. Nadovezujući se na slične izvode drugih, osobito Bruna Rizzija, Burnham zaključuje da budućnost ne pripada ni kapitalizmu ni socijalizmu. Iskustva s fašističkim režimom u Njemačkoj, američkim New Dealom i iznevjerena očekivanja vezana uz prvu socijalističku revoluciju navode ga na zaključak da će se u industrijskim društvima uskoro provesti menadžerska revolucija, koja će uvjetovati stvaranje menadžerskog društva. U tom će društvu upravljači, birokrati, menadžeri posredstvom državnog vlasništva zadobiti kontrolu nad sredstvima za proizvodnju, dok će radnička klasa, diobom rada putem tekuće vrpce, izgubiti stručnost, a time i mogućnost efikasne društvene akcije za vlastiti račun. Burnham je identificirao četiri uloge (funkcije) u odvijanju suvremenoga proizvodnog procesa: menadžere — ljude koji organiziraju proizvodnju u materijalnom i tehničkom pogledu te vrše raspored radne snage; komercijalno-financijske rukovodioce, čija je funkcija osiguranje najvećeg mogućeg profita; financijske kapitaliste, koji upravljaju financijskim operacijama većeg opsega i predstavljaju vlasnike više poduzeća, pa čak i cijelih privrednih grana; te dioničare, koji formalno predstavljaju vlasnike koji obično raspolažu manjim dijelom svih akcija. Burnham konstatira da su za tehničko usmjerenje i nužnu koordinaciju

⁵ V. Sultanović, *Društvo, elite i tehnokratska*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1980, str. 92.

⁶ V. Milanović, op. cit., str. 62; V. Sultanović, op. cit., str. 92.

proizvodnog procesa potrebni samo menadžeri i, djelomično, komercijalno-financijski rukovodioci ako su upravljači, dok su ostale uloge funkcionalno suvišne te će s vremenom nestati.⁷

Menadžerska vizija budućnosti vezana je za tehnički karakter suvremene industrijske proizvodnje i zbog toga je istovremeno tehnokratska. Burnham nije precizirao tko su njegovi tehnokrati, tj. menadžeri, ali se lako može vidjeti, smatra Friedmann, da su to ljudi koji drže komandne poluge ne samo u industriji, već i u financijama i visokoj upravi. Isto tako, Friedmann konstatira da je Burnham to djelo pisao u sjeni Hitlerovih pobjeda, kojega smatra velikim menadžerskim vođom, te da se u knjizi Hitlerove pobjede toliko osjećaju da su Burnhama navele na zablude što se ne bi smjele prosuditi kao beznačajne. Dajući ukupnu ocjenu Burnhamove *Menadžerske revolucije*, Friedmann ističe da je to »u doslovnom smislu provokativan rad, rad koji podmuklo ide za tim da kod čitaoca izazove žive reakcije, rad, uostalom lažno objektivna, gdje se živo izlažu teme sakupljene odasvud pomalo. Gospodin Burnham posjeduje pravi talent novinara. Treba posjedovati izuzetan talent izlaganja da bi niz općih, površno iznesenih ideja postao bestseler koji je progutala široka američka i evropska publika. I upravo zbog živosti kojom je napisana, ta je knjiga obavezala mnogo ljudi da razmišljaju i da zaoštire neke svoje ideje. U tom smislu ona je bila korisna.«⁸

Da će s razvojem industrijske države menadžeri dobivati na značenju teza je o kojoj se ne treba sporiti. Negiranje šansi socijalizma i demokracije, s jedne strane, uz viziju menadžerske revolucije, s druge strane — sasvim je druga stvar. Bila je to ideologija izrazitoga tehnokratskog totalitarizma, kojom je trebalo opravdati ono što se nikako ne može opravdati — fašizam.

Ambivalentnost značenja prati izraze tehnokratizam i tehnokracija od momenta njihova nastanka pa sve do današnjih dana. Razlika je, međutim, u tome što su se u prvo vrijeme ti izrazi upotrebljavali prije svega u sferi ideologije i preskripcije koja je dolazila do izražaja u društvenom pokretu. Danas se, prije svega, upotrebljavaju u sferi deskripcija stvarnih centara moći i njihovih oslonaca, odnosno instrumenata. Mišljenja se razilaze u ocjeni da li je vlast u suvremenim sistemima vlast stručnjaka ili vlast pomoću stručnjaka. Mišljenja se podjednako razilaze u vrednovanju takvih situacija: jedni takvo stanje smatraju normalnim u uvjetima suvremenoga znanstveno-tehnološkog razvitka, a drugi ga smatraju patološkim.

Neovisno o upotrebi termina tehnokratizam i tehnokracija, začetke tehnokratske ideologije, odnosno tehnokratske svijesti nalazimo još kod Saint-Simona i njegovih sljedbenika. Tezu da »vladavinu nad ljudima treba zamijeniti upravljanjem ljudi nad stvarima« nije moguće ostvariti ako se industrijski i tehnički napredak zaustavi. Oni sve svoje nade polažu u na-

7 J. Burnham, *The Managerial Revolution or What is Happening in the World Now*, Putman, London, 1942, str. 80 i dalje.

8 G. Friedmann, *Les technocrates et la civilisation technicienne*, u: *Industrialisation et technocratie*, Librairie Armand Colin, Paris, 1949, str. 53.

predak tehničke civilizacije i očekuju takvu društvenu organizaciju koja će favorizirati industriju, jer je industrija izvor svih bogatstava i prosperiteta.⁹

Taylorizam ima sve karakteristike tehnokratskog mišljenja, kakvo su zahtijevali ekonomski i tehnički uvjeti druge industrijske revolucije. On je, možda, najzaslužniji za *prihvatanje tehnokratskog pristupa* rješavanju problema industrijske prakse. Za nj osim pojma proizvodnje i efikasnosti out-puta gotovo da ništa nije ni postojalo. Sistematsko proučavanje rezanja metala, specijalnih čelika, alatnih strojeva, studija »pokreta i vremena« — sve zbog racionalizacije, s jedne strane, i ideja funkcionalnog vodstva, s druge strane, prema kojem svaki radnik prima naređenja od većeg broja predradnika, za čije je postavljanje jedini kriterij tehnička sposobnost — upućuju na Taylorovo nastojanje da pomoću znanosti i stručnosti riješi probleme industrije, koji su za nj, inženjera-tehničara, određeni isključivo tehničkim činionicima. Opća standardizacija: radnika, metode, vremena, kvantitete i kvalitete rada, kao i radne okoline; odvajanje operativne funkcije od funkcije upravljanja; iscrpna dioba rada na razini izvršavanja i dioba rada u upravljačkoj djelatnosti, koja za Taylora nije bila mnogo više doli sredstvo za uvođenje i kontrolu novih metoda rada — sve je to pridonijelo fantastičnom porastu produktivnosti i profita u SAD i osiguralo im vodeće mjesto među industrijski visoko razvijenim zemljama.

»U tehnokratskom pristupu ciljevi su postali jednostavno: efikasnost i output. Tehnokratski pristup bio je uveden zato što je to efikasni pristup proizvodnji, programima, 'obavljanju stvari'. Zbog toga se tehnokratski pristup proširio u našem društvu. No hoće li sami tehnokrati postati dominantna klasa i na koje načine tehnokratski pristup može biti izazvan, druga su pitanja...«¹⁰

Prvi teoretski model koji objašnjava bit fenomena tehnokracije nalazimo kod M. Webera. Njegov model birokracije ujedno sadrži sve bitne karakteristike tehnokracije. Predviđajući daljnji razvoj, Weber naglašava sve veći stupanj racionalnosti birokracije kao instrumenta ostvarivanja ciljeva.

Weber razlikuje vlastodržce — gospodare (jednog vođu ili više vođa koji ne izvode vlast zapovijedanja koju vrše ili prisvajaju od drugih vođa) i njihov aparat (ljudi koji im se na navedeni način specijalno stavljaju na raspolaganje). Birokratski način upravljanja u načelu je primjenjiv jednako u privrednim, karitativnim ili drugim organizacijama, koje idu za bilo kojim privatnim idealnim ili materijalnim ciljevima, kao i u političkim i hijerokratskim organizacijama zajednice.

Za naše razmatranje čine nam se osobito značajnima postavke prema kojima pobude za pokornost aparata gospodarima mogu ležati u običajima, u emocionalnim vezama, u materijalnom kompleksu interesa ili u idealima (vrijednosno-racionalni motivi). Materijalni interesi i kalkulacije o prednosti kao osnovi solidarnosti između gospodara i njegova upravnog aparata rezultiraju, prema Weberu, ovdje kao i u drugim vezama, u relativno

⁹ G. Friedmann, op. cit., str. 43—45.

¹⁰ D. Bell, ibidem.

nestabilnim situacijama. Unutar sistema pravila koja određuju interese što ih treba realizirati upravljanje predstavlja racionalno pristupanje njihovoj unapređivanju. Za racionalnu primjenu pravila (tehničkih i ostalih normi) potrebno je stručno znanje. »Uloga stručne kvalifikacije stalno raste u birokraciji.« Istovremeno, birokracija pruža optimum mogućnosti provođenja principa da se rad u upravi obavlja prema posve objektivnim mjerilima, s tim što se pojedinačni poslovi dodjeljuju funkcionarima specijaliziranima za njih, koji se u toku duge prakse sve više usavršavaju. »Objektivno« obavljanje poslova u tom slučaju, u prvom redu, znači obavljanje poslova u skladu s *racionalnim pravilima* »bez obzira na ličnost«. Ali to »bez obzira na ličnost« jest i parola »tržišta« i uopće svake težnje za ostvarenjem posve ekonomskih interesa. »... Birokratska struktura ide ruku pod ruku s koncentracijom materijalnih sredstava privrede u rukama gospodara«, iz čega slijedi da »razvitak modernog oblika organizacije u mnogim područjima nije ništa manje nego identičan s razvitkom i širenjem birokratskog upravljanja. To je točno za crkvu i državu, armije, političke partije, ekonomska poduzeća, organizacije koje unapređuju najrazličitije ciljeve, privatna udruženja, klubove i mnoge druge. Njihov je razvitak, uzmemo li najupadljiviji slučaj, najznačajniji fenomen moderne države Zapada... Cjelokupni je današnji život krojen tako da može pristajati u taj okvir. Ako je sve drugo jednako, birokratsko je upravljanje, s formalnog, tehničkog stajališta, uvijek najracionalniji tip. Za potrebe današnjeg masovnog upravljanja ono je u cijelosti prijeko potrebno. Na polju upravljanja izbor je samo između birokracije i diletantizma. Birokratsko upravljanje znači moć (vlast) na osnovi znanja. To je svojstvo koje birokraciju čini posebno racionalnom. Ona se, s jedne strane, sastoji od tehničkog znanja, koje je samo po sebi dovoljno da birokraciji osigura položaj izvanredne moći. Ali kao dodatak tome, birokratske organizacije ili nosioci vlasti koji se njima koriste imaju tendenciju da povećaju svoju moć, i to znanjem (informiranošću) što izvire iz same funkcije u službi.« Prema Weberu, iskustvo općenito ukazuje na čisti birokratski tip upravne organizacije, dakle njegova je monokratska varijanta, s posve tehničkog stajališta, onaj vid vršenja vlasti koji može postići najveću efikasnost i koji je u tom značenju formalno najracionalniji. Njoj nema ravne po preciznosti, postojanosti, disciplini, strogosti i pouzdanosti, po mogućnosti kalkulacije rezultata za gospodara i zainteresirane osobe, po intenzitetu i ekstenzivnosti postignutih rezultata. Ona se formalno može upotrijebiti za sve zadatke.

U ostvarivanju najrazličitijih ciljeva dominantno značenje imaju racionalna pravila. Osobitost je suvremene kulture, posebno njezine ekonomsko-tehničke osnove, smatra Weber, mogućnost da se rezultat procijeni racionalno. »Objektivnost« koja iz toga slijedi, dobrodošla kapitalizmu, razvija se potpunije ukoliko se više dehumanizira. A to njezino specifično svojstvo, koje se hvali kao njezina vrlina, sastoji se u tome što birokracija u obavljanju službenih poslova isključuje utjecaj ljubavi, mržnje i svih posve osobnih i općenito svih osobnih iracionalnih elemenata koji ne podliježu kalkulaciji. Na taj način birokracija je aparat strogo objektivnih stručnjaka koji su osobno nepristrani. Osnovna norma ponašanja uvijek je postojeći

sistem moći, racionalna procjena »objektivnih ciljeva« i predanost njima, čemu treba dodati nepogrešiv instinkt birokracije da očuva uvjete vlastite moći u sistemu.

Ističući sve osobine koje birokraciju čine neobično efikasnim instrumentom vladanja, Weber ne propušta istaknuti »vrlo veliku, u normalnim uvjetima premoćnu« moć birokracije. Shvaćanje o pojmovnom jedinstvu vlastite moći uprave i njezine instrumentalne efikasnosti tako je izraženo kod Webera da se tvrdnje s tim u vezi ponekad čine kontradiktornima. Weber smatra da postavljanje političkih ciljeva nije stvar stručnosti, pa politiku ne bi trebali određivati stručnjaci. Suprotno onome što je poželjno, Weber primjećuje da birokracija ipak sve više, i posredno i neposredno, prodire u politiku, postaje grupa »za sebe«, svjesna svog identiteta, svojih interesa i institucionalnih ciljeva.¹¹

Teško da bi se još nešto moglo dodati tom iscrpnom modelu birokracije, naglašavanju njegove instrumentalne racionalnosti, koja se osniva na stručnosti, znanju tehničkih i drugih pravila koja treba poštovati, tj. postupati objektivno, nepristrano, na način koji je najefikasniji za ostvarenje cilja. Unaprijed postavljeni ciljevi kriterij su objektivnog ponašanja. Objektivnost je to veća što je izrazitija dehumanizacija. Efikasnost sistema raste upravno proporcionalno sa stupnjem dehumanizacije njegova aparata. Mogućnost brze, precizne i pouzdane kalkulacije rezultata određene akcije (bez obzira na njezinu prirodu i narav ciljeva) jest ono svojstvo koje birokraciju čini nezamjenjivim instrumentom za sve one kojima je težnja ostvarivanje ekonomskih interesa. Birokracija kao racionalni instrument pridonosi koncentraciji materijalnih sredstava privrede u rukama gospodara, a sam porast koncentracije sredstava vodi porastu aparata. Ostaje otvoreno pitanje da li i koliko birokracija utječe na određivanje ciljeva sistema. Sigurno je da birokracija prodire u politiku, da je svjesna svog identiteta, no ona ne dovodi u pitanje konačne ciljeve (vrijednosti) sistema, svjesna vlastitih, kao institucionalnih interesa, tj. povezanosti vlastitih interesa s održanjem postojećeg sistema.

Razvoj koji se u međuvremenu zbio čini se da nije doveo u pitanje osnovne postavke o instrumentalnoj racionalnosti birokracije. Upravo obratno, razvoj je samo potencirao sva ona obilježja koja su pridonosila racionalnosti birokracije kao instrumenta, s jedne strane, i uvjetovala porast stupnja same racionalnosti, s druge strane. U okviru te osnovne tendencije bile su potrebne samo stanovite manje ili veće strukturne modifikacije birokracije (tako danas monokratska varijanta birokracije s obzirom na racionalnost nipošto ne bi mogla predstavljati najčistiji tip). U određenim okolnostima strukturne modifikacije bile su radikalne, no one su se zbivale samo unutar već davno postavljenog kriterija instrumentalne racionalnosti.

11
M. Weber, *Privreda i društvo*, Prosveta, Beograd, 1976, tom I, str. 36—41. i 170—178, posebno 174, 176. i 177; tom II, str. 58—95, posebno 74. i 77. Citat pre-

ma američkom prijevodu M. Hendersona i T. Parsonsa, *The Theory of Social and Economic Organization*, The Free Press, New York, 1947, str. 337. i 339.

Znanstveno-tehnička revolucija nije dovela u pitanje instrumentalnu racionalnost birokracije, koja se sad javlja pod novim nazivom tehnokracija. Razlike između birokracije i tehnokracije čini se da su, prije svega, kvantitativne, a ne kvalitativne prirode, odnosno »tehnokracija je sazrijevanje u smjeru već predviđenom Weberovim modelom birokracije. Poslije Webera se veza između tehnologije i znanosti intenzivirala, rutinizirala i institucionalizirala.

Današnji savez između znanosti i tehnologije bio je oblikovan mnogo više na inicijativu tehnologije nego znanosti; znanost se transformirala s pojavom sistematske tehnologije. Tehnologija daje karakter tom savezu; posrijedi je pridruživanje nauke tehnologiji, a ne udruživanje nauke i tehnologije. Drugim riječima, tehnologija je ostvarila značajan uspjeh kooperirajući znanost. Upravo to spajanje omogućilo je da »tehnokracija bude obdarena mistikom znanosti, da samu sebe odredi kao nešto više od vještine obrtnika, bistrine, marljivosti i discipline; kao nešto više od lukavosti praktično pokrenute nadom u dobitak i priznanje. Sada se tehnokracija može grijati na mnogo uzvišenijem, u stvari svetom fluidu prometejske borbe znanosti za istinu, protiv praznovjerja, za prosvjetiteljstvo; sada se tehnokracija mogla odrediti kao moderno utjelovljenje ljudske racionalnosti. Znanost je izvukla tehnologiju iz bučnih obrtničkih radionica u osamljene sveučilišne dvorane i njegove laboratorije, i tako ju je dvostruko odredila kao neutralnu društvenu djelatnost zainteresiranu za dobrobit društva kao cjeline.«¹²

Čini se da bi cilj diskusije morao biti da se utvrdi koje se strukture moći legitimiraju pozivom na znanost i njezin neutralni karakter.

12

A. Gouldner, *The Dialectic of Ideology and Technology*, The Macmillan Press, London and Basingstoke, 1976, str. 251.